

Bir Bölgeselleşme Örneği Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü

Shanghai Cooperation Organization as an Example of Regionalism

Halit HAMZAOĞLU

(Doç. Dr., Kars Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ORCID: 0000-0001-5249-1911, email: halithamzaoglu85@gmail.com)

Öz

Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), ilk olarak 1996'da Şanghay Beşlisi olarak ortaya çıkmıştır. 2001'de ŞİÖ olarak teşekkül eden bu bölgesel örgüt, temel olarak sınır güvenliği, ortak güvenlik tehditleri ve ekonomik işbirliği gibi konularda zamanla etkin bir platforma dönüşmüştür. Uluslararası sistemde yaşanan radikal değişimler, ŞİÖ'nün bölgesel rolünün artmasına olanak tanımıştır. ŞİÖ günümüzde etkin bir bölgeselleşme örneği olarak dikkat çekmektedir. ŞİÖ'nün coğrafi genişlemeyle birlikte, uluslararası politikadaki görünürlüğü önemli ölçüde artmıştır. Bu husus ŞİÖ'nün çok kutupluğa geçiş sürecindeki rolüne dair bazı ipuçlarını ortaya koymaktadır. Makale, ŞİÖ'nün bölgesel ve küresel siyasetteki konumunu kavramsal bir bütünlük içerisinde ele almaktadır. Bu husus makalenin ana odak noktasını teşkil etmektedir. Makale, ŞİÖ'nün mevzu bahis konumunun hangi koşullar ve parametreler çerçevesinde şekillendiği sorusuna yanıt aramaktadır. ŞİÖ'nün bölgesel ve küresel siyasetteki konumunun, güncel uluslararası ilişkilerin dinamikleriyle birlikte daha yetkin bir hale geleceği varsayımı makalenin kurgusal temelini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bölgeselleşme, Bölgesel Güvenlik, Çok Kutupluluk, ŞİÖ, Uluslararası Güvenlik.

Abstract

The Shanghai Cooperation Organization (SCO) originally started as the Shanghai Five in 1996. Having been formed as the SCO in 2001, this regional organization has gradually developed into an efficient platform, primarily focusing on matters including border security, shared security concerns, and economic collaboration. Radical changes in the international system have allowed the SCO to increase its regional role. Today, the SCO stands out as an effective example of regionalization. The SCO's visibility in international politics has significantly increased because of its geographical expansion. This provides insights into the role of the SCO in the transition to multipolarity. The article examines the position of the SCO in regional and global politics within a conceptual unity. This is the main focus of the article. The article seeks to answer the question of the conditions and parameters under which the SCO's position is shaped. The assumption that the SCO's position in regional and global politics will become more competent with the dynamics of contemporary international relations constitutes the fictional basis of the article.

Keywords: Regionalism, Regional Security, Multipolarity, SCO, International Security.

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi/Research Article	Başvuru Tarihi / Submitted 24.04.2024	Kabul Tarihi / Accepted 28.06.2024
Bu makaleye atf için / To cite this article Hamzaoglu, H. (2024). Bir Bölgeselleşme Örneği Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü. <i>Bölgesel Araştırmalar Dergisi</i> , 8(2), 210-229.		

Giriş

Uluslararası sistemde yaşanan köklü değişimler ve küreselleşmenin giderek farklı boyutlar kazanması, bölgesel örgütlerin rolünün daha belirleyici hale gelmesine zemin hazırlamaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ), başlangıçta bölgesel düzeydeki iktisadi ve güvenlik sorunlarını bertaraf etmek için kurulan bir örgüt niteliği taşımaktaydı. Özellikle sınır güvenliği ve terörizm tehditlerine karşı etkin bir işbirliği mekanizması inşa eden ŞİÖ, daha sonraki dönemlerde siyasi bir platform mahiyeti kazanmıştır. Söz konusu mahiyet, ŞİÖ'nün Batı merkezli uluslararası sisteme alternatif oluşturma kapasitesi ve potansiyeliyle somut bir çerçeveye kavuşmuştur. Bununla birlikte, ŞİÖ'nün esasında bölgesel güvenliği ilgilendiren sorunlara ve üye devletler arasındaki ekonomik işbirliği konularına daha fazla odaklandığı gözden kaçırılmamalıdır. Bu bağlamda örgütün askeri ve siyasi bir bloka dönüşme olasılığı, uluslararası sistemin hangi ölçüler çerçevesinde şekilleneceği ile doğrudan bağlantılıdır.

ŞİÖ'nün dış politikada farklı çıkar kaygılarıyla hareket eden olan devletleri bir araya getirdiği aşikardır. Bu farklı kaygıları bir araya getiren ve uzlaştıran temel unsur ise aşırıçılıkla mücadele ve ekonomik işbirliği ihtiyacıdır. Bu kapsamda özellikle ŞİÖ'nün katalizör üyeleri olan Rusya ve Çin'in çıkarları örtüşmektedir. Ukrayna savaşı, Orta Doğu'daki gerilimler ve Asya-Pasifik'teki yeni güç dağılımı gibi olgular, ŞİÖ'nün daha kapsamlı bir platforma evrilmesini zorunlu kılabilir. Bu durumda ŞİÖ'nün, çok kutupluluğa geçiş sürecinde tayin edici bir uluslararası mekanizma olarak daha fazla ön plana çıkması muhtemeldir.

Makale, ŞİÖ'nün bölgesel güvenlik konfigürasyonundaki yerini ve ŞİÖ'nün çok kutupluluğa geçiş sürecindeki konumunu araştırmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede ŞİÖ'nün güçlü ve zayıf yanları, kapasitesi, potansiyeli ve öncelikleri etraflıca analiz edilmektedir. Bu husus makalenin temel sorunsalını ve odak noktasını oluşturmaktadır.

Makale, ŞİÖ'nün bölgesel ve küresel siyasetteki konumunun boyutlarını etraflıca irdelemektedir. Bu çerçevede makale söz konusu boyutların hangi parametreler ve koşullar çerçevesinde hayata geçtiği sorusuna yanıt aramaktadır. ŞİÖ'nün bölgesel ve küresel siyasetteki potansiyel etkisinin, son dönemde uluslararası ilişkilerin değişen ve dönüşen dinamikleriyle daha belirgin hale geleceği varsayımı makalenin yönünü tayin etmektedir.

Makale üç bölümden ibarettir. Makalenin ilk bölümünde, ŞİÖ'nün tarihçesi, kurumsal yapısı ve işleyişi ele alınmıştır. İkinci bölümde, ŞİÖ'nün bölgesel güvenlik bağlamındaki konumu teferruatlarıyla incelenmiştir. Üçüncü bölümde, çok kutupluluk çerçevesinde ŞİÖ'nün önceliklerinden bahsedilmiştir. Sonuç bölümünde ise konu hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır.

ŞİÖ'nün Kuruluşu ve İşleyişi

ŞİÖ'nün temelleri 1996'da Şanghay'da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan liderlerinin katılımıyla gerçekleştirilen zirvede atılmıştır. Zirvede, sınır bölgelerinde askeri alanda güven artırıcı ve sınır bölgelerinde silahlı kuvvetlerin karşılıklı azaltılmasına ilişkin bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma temelinde *Şanghay Beşlisi* olarak bilinen siyasi organizasyon ortaya çıkmıştır. 1997'de Moskova'da sınır bölgesindeki silahlı kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılmasına yönelik bir anlaşma daha

yapılmıştır. Bahsi geçen iki kurucu anlaşma, Asya-Pasifik bölgesinde askeri yumuşamaya yönelik ilk gerçek adımlar olmuştur (Tass,2016). Anlaşmaların öncelikli amacı, eski Sovyet Cumhuriyetleri ile Çin sınırında istikrarlı bir bölgesel ortamın sağlanmasıydı. Bu bağlamda Afganistan merkezli istikrarsızlığın sınır bölgelerinin güvenliğine yönelik oluşturduğu tehditlerin bertaraf edilmesi hedeflenmekteydi (Kuzovkina,2016:158).

1996 Şanghay zirvesi sırasında oluşan *Şanghay Beşlisi*, başlangıçta askeri-teknik alanları ve sınır ötesi işbirliğiyle sınırlıydı. 1998’de Alma-Ata’da ve özellikle 1999’da Bişkek’te yapılan toplantılarla ele alınan konuların kapsamı önemli ölçüde genişletilmiştir. Bu çerçevede dışişleri, savunma ve kolluk kuvvetleri arasında düzenli toplantı mekanizmaları oluşturulmaya başlanmıştır (Voronovich,2007:43). Bişkek Deklarasyonu uluslararası terörizm ile mücadele, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, yasa dışı göç ve diğer sınır ötesi suç faaliyetlerine yönelik bir dizi pratik işbirliğinin hayata geçirilmesini kapsayan bir içeriğe sahipti (Voronovich,2007:43). Bişkek Deklarasyonu’nda ele alınan konular, Şanghay Beşlisi’nin somut ve kapsayıcı bir bölgesel işbirliği mekanizmasına dönüşmesinde önemli yer tutmaktaydı.

2000’de Duşanbe’de gerçekleştirilen zirve ise ŞİÖ’nün gelişimi açısından kilometre taşı rolünü oynamıştır. Zirve sonunda ilan edilen Duşanbe Deklarasyonu’nda, Şanghay Beşlisi’nin çeşitli alanlarda çok taraflı işbirliğinin olduğu bölgesel bir yapıya dönüştürülmesi ihtiyacına vurgu yapılmıştır (O Shanghaiykiy Organizatsyyi Sotrudnichestva,2016). Aynı yıl içerisinde Özbekistan’ın Şanghay Beşlisi’ne katılmasıyla bölgeselleşme süreci hız kazanmıştır. Özbekistan’ın katılımı, kurucu devletlerin Şanghay Beşlisi’ni yeni jeopolitik koşullar altında geniş Avrasya topraklarında etkin bir bölgesel örgüte dönüştürmek için ciddi ve uzun vadeli bir plana sahip olduğunu gözler önüne sermiştir (Konarovskiy,2015:105). Duşanbe Zirvesi’nin katılımcıları Şanghay platformunu hem bölgesel hem de geniş anlamda Asya bölgesinin güvenlik sistemi bağlamında ciddi bir siyasi faktöre dönüştürme isteklerini beyan ettiler. Duşanbe Deklarasyonu’nun 6. Paragrafında yer alan hususlar bu bakımdan önemliydi. Bu paragrafta, insani müdahale ve insan haklarının korunması bahanesi de dâhil olmak üzere diğer devletlerin iç işlerine müdahalenin kabul edilemezliği konusunda fikir birliğine varıldığı kaydedilmekteydi (Voronovich,2007:43).

15 Haziran 2001’de Şanghay’da Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan devlet başkanlarının katılımıyla gerçekleştirilen toplantıda, çeşitli alanlarda çok taraflı etkileşimi geliştirmek amacıyla yeni bir bölgesel birliğin kurulduğu ilan edilmiştir (Kuzovkina,2016:158). Bu çerçevede terörizm, ayrılıkçılık ve aşırıcılıkla mücadeleye ilişkin Şanghay Sözleşmesi imzalanmış ve ortak bir terörle mücadele merkezi oluşturulmasına karar verilmiştir. ŞİÖ’nün kurulmasıyla birlikte hem güvenlik hem de ekonomik alanlardaki işbirliği mekanizmalarının derinleştirilmesi gündeme gelmiştir. Eylül 2001’de Alma-Ata’da ŞİÖ üyesi devlet başkanları, bölgesel ekonomik işbirliğinin ana hedeflerine olan ticaret ve yatırım alanlarına yönelik uygun koşullar oluşturulması sürecinin başlatılması hakkında bir Mutabakat Zaptı imzalamışlardır. Mutabakat Zaptı, öncelikli işbirliği alanlarını belirlemiştir. Bu bağlamda enerji, turizm, tarım, çevre, finans ve bankacılık sektörleri öncelikli işbirliği alanları olarak kabul edilmiştir (Vajnov,2006:45).

Haziran 2002’de yapılan Sankt-Petersburg devlet başkanları zirvesinde, Şanghay İşbirliği Örgütü Şartı imzalanmıştır. Bu Şart, örgütün amaç ve ilkelerini, yapısını ve ana faaliyet istikametlerini belirleyen temel yasal belgedir (Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva,2023). Buna paralel olarak ŞİÖ’nün faaliyetleri daha geniş bir ekonomik odak noktası kazanmıştır.

Eylül 2003’de ŞİÖ üye devletlerinin devlet başkanları, 20 yıllığına tasarlanan Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Programını imzalamışlardır. Program, uzun vadede ŞİÖ alanında bir serbest ticaret bölgesi oluşturmayı, kısa vadede ise ticaret ve yatırım alanında elverişli koşullar inşa etme sürecini yoğunlaştırmayı hedeflemekteydi (Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva,2023).

2005’te gerçekleştirilen ŞİÖ Devlet Başkanları Konseyi’nde, Hindistan, Pakistan ve İran ŞİÖ’ye gözlemci üye olmuşlardır. Daha önce 2004’te Moğolistan gözlemci üyelik statüsü almıştı. Böylece örgütün coğrafi olarak genişlemesi, ŞİÖ’nün uluslararası ilişkilerdeki ağırlığının artmasına olanak tanımıştır (Tass, 2016).

2007’de ŞİÖ’nün yasal çerçevesinin güçlendirilmesine yönelik önemli bir adım daha atılmıştır. ŞİÖ üyeleri Bişkek’te Uzun Vadeli İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması’nı imzalamışlardır (Ria, 2023). 2012 yılında ŞİÖ devletlerinin liderleri, uzun vadeli barış ve ortak refah bölgesinin inşasına ilişkin bir Deklarasyonu kabul etmişlerdir. Deklarasyon’da ŞİÖ’nün 21. yüzyılda devletlerarası ve bölgesel işbirliğine örnek teşkil ettiği hususu özellikle vurgulanmaktaydı (Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic China,2012).

2008’den sonra ŞİÖ’nün coğrafi olarak genişleme süreci hız kazanmıştır. 2009’da Belarus ve Şri Lanka’ya diyalog ortağı statüsü verilmesi kararı verilmiştir. 2012’de Afganistan ŞİÖ’de gözlemci statüsüne kavuşmuştur. Türkiye ise 2012’de diyalog ortağı olmuştur. 2014’te Hindistan ve Pakistan, ŞİÖ’ye üyelik için resmi başvuruda bulunmuşlardır. Her iki ülke 2017’de ŞİÖ üyeliğine kabul edilmişlerdir. 2015 yılında Azerbaycan ve Ermenistan’a diyalog ortağı statüsü verilmesine yönelik karar alınmıştır. Ayrıca Nepal ve Kamboçya da diyalog ortağı statüsü ile ŞİÖ’de yer almaktadırlar (Tass,2016). 2021’de Duşanbe’de yapılan zirvede Suudi Arabistan, Katar ve Mısır’a diyalog ortağı statüsü verilmiştir. İran, Eylül 2022’de ŞİÖ’ye katılım muhtımasını imzalamış, 4 Temmuz 2023 tarihinde ise ŞİÖ’ye tam üye olmuştur (Stekolynikova,2023). 2022’de Semerkant’ta yapılan ŞİÖ Zirvesi’nde Bahreyn, Maldivler, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt ve Myanmar’a örgüte diyalog ortağı statüsünde katılım prosedürleri başlatılmıştır (O’zbekiston Respublikası Prezidentining rasmiy veb-sayti,2022).

ŞİÖ, uzun süre Çin, Rusya ve Orta Asya cumhuriyetleri çerçevesinde faaliyet göstermesi sebebiyle bir tür “Yeni Varşova Paktı Örgütü” olarak tanımlanmaktaydı. Hatta Moskova-Pekin stratejik hattı olarak daha çok anılmaktaydı. Bu bağlamda örgüt çerçevesinde bir araya gelen devletler yeni Soğuk Savaş’taki Doğu Bloğu gibi ele alınmaktaydı. Ancak örgütün coğrafi genişlemesi bu argümanları geçersiz kılmıştır. 2017’de Astana’da düzenlenen tarihi ŞİÖ zirvesi, örgütün gelişiminde yeni bir aşamayı başlatmıştır. Zirvede Hindistan ve Pakistan’a üyelik statüsünün verilmesiyle ŞİÖ’ye yönelik algılar değişmiştir (Fany ve Kondakova,2022:129). Hindistan ve Pakistan’ın ABD ile olan sıcak ilişkileri de algı değişiminde önemli rol oynamıştır.

ŞİÖ'nün güncel amaç ve hedeflerini aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür (Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva ,2023):

- Üye devletler arasında karşılıklı güvenin, dostluğun ve iyi komşuluğun güçlendirilmesi;
- Siyasi, ticari, ekonomik, bilimsel, teknik ve kültürel alanların yanı sıra eğitim, enerji, ulaştırma, turizm, çevre gibi alanlarda da etkili işbirliğinin teşvik edilmesi;
- Bölgede barış, güvenlik ve istikrarın ortaklaşa sağlanması ve sürdürülmesi;
- Demokratik, adil ve rasyonel yeni bir uluslararası siyasi ve ekonomik düzenin kurulmasına yönelik ilerlemelerin sağlanması.

ŞİÖ'nün faaliyetleri devletlerin egemenliğine, bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve devlet sınırlarının dokunulmazlığına karşılıklı saygıyı, iç işlerine karışmama, kuvvet kullanmama veya kuvvet tehdidinde bulunmama ilkelerine dayanılmaktadır. Bu ilkeler uluslararası siyasette “Şanghay Ruhü” olarak isimlendirilen kavramın temelini oluşturmaktadır (Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva ,2023).

ŞİÖ içerisindeki ortaklığın geleneksel birlikten farklı olduğunu vurgulamak gerekir. Askeri-siyasi ittifaklar, çok yüksek düzeyde bir siyasi bağımlığın yanı sıra bir miktar da izolasyonu gerektirmektedir (Fany ve Kondakova,2022:130). Bu nedenle ŞİÖ, teorik olarak bir savunma ittifakı niteliğine sahip değildir. Bununla birlikte, Asya-Pasifik'te ve Orta Asya'daki askeri-politik gelişmelerin gidişatına göre ŞİÖ'nün askeri bir bloka dönüşme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Geleneksel olarak yapılan “Barış Misyonu” askeri tatbikatları bu bağlamda bir katalizator rolünü oynayabilir (Rahimov,2020:133). Söz konusu askeri tatbikatların bir altyapı oluşturma potansiyeli her zaman vardır.

ŞİÖ, BM Genel Kurulu'nda gözlemci statüye sahiptir. 2010'da Taşkent'te Birleşmiş Milletler (BM) ve ŞİÖ Sekreterleri arasında İşbirliğine İlişkin Ortak Bildiri imzalanmıştır (Dovgan,2012:21). ŞİÖ, BM ve uzman kuruluşların yanı sıra Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT), Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü (KGAÖ) ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) gibi örgütlerle işbirliği oluşturmuştur. Bu işbirliği mekanizmaları, ŞİÖ'yü bölgesel düzeyden bölgelerarası bir düzeye taşımıştır.

ŞİÖ'nün orta ve uzun vadeli stratejik planlamasında yeni işlevsel mekanizmaların oluşturulması oldukça önem taşımaktadır. Bu bakımdan 2015'te yapılan Ufa Zirvesinde kabul edilen “2025-ŞİÖ'nün Gelişim Stratejisi Belgesi” örgütün kısa ve orta vadeli amaçlarını ortaya koyan bir perspektife sahiptir. Strateji belgesi, uluslararası ve bölgesel durumun yanı sıra ŞİÖ'nün bölgedeki ve dünyadaki gelecek rolüne ilişkin bir tahmini içermektedir. Belge, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınma yolunu seçme hakkına saygı duyulması, her devletin tarihsel deneyimini ve ulusal özelliklerini dikkate alınması, medeniyetler arası diyalogu, ortak barışı, ilerlemeyi ve uyumu teşvik etmesi hususlarına özellikle odaklanmaktaydı.

2025 Stratejisini uygulamak ve çeşitli alanlarda etkileşimin güçlendirmek için bir dizi belge imzalanmıştır. Bu belgeler arasında ŞİÖ Aşırıçılıkla Mücadele Sözleşmesi, üye devletlerin Uzun Vadeli İyi Komşuluk, Dostluk ve İşbirliği Anlaşması hükümlerinin uygulanmasına yönelik 2018-2022 Eylem Planı, ŞİÖ Üye Devletlerinin Terörizm, Ayrılıkçılık ve Aşırıçılıkla Mücadele 2019-2021 İşbirliği Programı, 2018-2023

Uyuşturucu ile Mücadele Stratejisi ve ŞİÖ-Afganistan Temas Grubu Protokolü yer almaktaydı (Tass,2020).

2025 Stratejisi, ekonomik alandaki işbirliğinin derinleştirilmesine yönelik önemli adımları içermekteydi. 2025 Stratejisi, 2019’da Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Programının güncellenmiş haliyle imzalanmasına temel oluşturmuştur. Bu program ekonomik ve beşerî işbirliği açısından ŞİÖ’nün yol haritasına dönüşmüştür (Tass, 2020).

ŞİÖ’nün Bölgesel Güvenlik Politikaları Bağlamında Önemi

2015’te kabul edilen 2025 Stratejik Belgesi’nde, ŞİÖ’nün bölgede uluslararası hukukun üstünlüğünü, kuvvet kullanmamayı, kapsayıcı güvenliği ve sürdürülebilir büyümeyi içeren bir şeffaf mimariyi inşa etme ihtiyacından bahsedilmektedir (Tszuny,2016:99). Bu güvenlik odaklı mimarinin toprak bütünlüğü, egemenlik, eşitlik, bağımsızlık ve karşılıklı yarar gibi kavramlar çerçevesinde şekillenmesinin öncelikli bir amaç olduğu vurgulanmaktadır.

ŞİÖ üyeleri örgütü temelde etkin bir ekonomik ve siyasi işbirliği mekanizması olarak ele almaktadırlar. Ancak ŞİÖ’nün gelişim sürecinin özellikle terörle mücadele gibi bölgesel güvenliği doğrudan ilgilendiren konular çerçevesinde şekillendiği göz ardı edilmemelidir. ŞİÖ’nün kuruluşundan itibaren tedricen bir güvenlik topluluğuna dönüşmesini somutlaştıran beş önemli gelişme bu bağlamda dikkat çekiciydi (Haas ve Putten,2007:14-15):

- 1) 2007’de Bişkek’te yapılan zirvede “Barış Misyonu” isimli askeri tatbikatın gerçekleştirilmesi siyasi gündem ile askeri konuların bir araya geldiğini gözler önüne sermişti
- 2) NATO ve KGAÖ gibi savunma paktlarında yer alan askeri yardım hususu resmi olarak ŞİÖ belgelerinde yer almada da “Barış Misyonu” tatbikatı askeri yardımın fiili olarak uygulanma potansiyelini ortaya koymaktaydı
- 3) Çin’in tereddütlerine rağmen, KGAÖ ve ŞİÖ arasındaki yoğunlaşan ilişkinin boyutları bölgesel güvenlik mekanizmaları açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmekteydi
- 4) ŞİÖ giderek yalnızca terörle mücadele eden değil, aynı zamanda bölgesel güvenlik ve dış politika çağrışımalarını da içeren bir yapıya doğru evrilmekteydi.
- 5) 2006’da yapılan Şanghay Zirvesi’nde bölgesel barışa, istikrara ve güvenliğe yönelik tehditler durumunda, ŞİÖ üyelerinin acil duruma etkili bir şekilde müdahale edilmesi konusunda derhal istişarelerde bulunacağı bildirilmekteydi. Bu bakımdan güvenlik müdahale mekanizmalarının hayata geçirilmesi olasılık dahilindeydi.

ŞİÖ üyeleri ve özellikle Çin, örgütün geleneksel bir savunma paktı olarak değil, ekonomik işbirliği ve siyasi platform olarak gelişimine daha çok ilgi duymaktaydılar. Xue ve Magengo’nun işaret ettiği üzere, bu çerçevede ŞİÖ’nün politikaları geleneksel olmayan güvenlik alanlarına odaklanmaktaydı. Geleneksel olmayan güvenlik alanlarından kasıt terörle mücadeleydi (Xue ve Magengo,2021:190).

ŞİÖ’nün kuruluşu süreciyle, ABD’nin Afganistan’ı işgali arasında doğrudan bir ilişki vardı. İşgal sonrası, bölgede ortaya çıkan yeni güvenlik tehditlerine karşı ortak bir mekanizma oluşturma gereksinimi ortaya çıkmıştı. “ABD’nin Afganistan’ı işgaliyle Orta

Asya bölgesinde etkinlik kazanmaya başlaması, Rusya ve Çin gibi ülkeleri ABD'yi sadece küresel kapsamda değil bölgesel düzeyde de dengelemek ihtiyacı içerisine itmiştir” (Kaya,2019:67).

Orta Asya ülkeleri bağımsızlıklarını elde ettikten hemen sonra Afganistan kaynaklı güvenlik tehditleriyle mücadele etmek zorunda kalmışlardı. Bu nedenle etkin bir güvenlik ortaklığına ihtiyaç duymaktaydılar. Diğer taraftan ise Rusya ve Çin, ABD gibi bir küresel oyuncunun bölgedeki varlığından memnun değillerdi (Cherniyayeva ve Juravlyova,2022:534). “Güvenlik açısından değerlendirildiğinde, Orta Asya devletleri geleneksel olarak kendi güvenliklerini içerisinde yer aldıkları bölge ile ilişkilendirdiği görülmektedir. Bu çerçevede bölgedeki bir devletin güvenliği veya güvensizliği bir başka devletin güvenliği ya da güvensizliği ile ilişkilendirilmektedir.” (Kaşıkçı,2022:314).

Afganistan meselesi, ŞİÖ üyelerini 2005 yılında ŞİÖ-Afganistan Temas Grubu'nu oluşturmaya sevk etmişti. Temas grubu Afganistan sorununun çözümüne yönelik bir müzakere platformuna dönüştü. ŞİÖ'nün sorunun çözümüne yönelik ileri sürdüğü öneriler tam olarak gerçekleştirilmemekle birlikte, genel anlamda grubun faaliyetleri hem Afganistan hem de bölge ülkeleri açısından olumlu bir çerçeve oluşturmayı başardı (Cherniyayeva ve Juravlyova,2022).

Çin, Özbekistan ve Tacikistan'ın Afganistan'la sınırdas olması ve ayrıca Afganistan sınırları içerisinde önemli sayıda Özbek ve Tacik nüfusun bulunması nedeniyle sorunun çözümüne yönelik eylemler daha da zorlaşmaktaydı. 1996'da ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan'ın desteğiyle iktidarı ele geçiren Taliban'ın Peştun olmayan halklara yönelik baskıları durumu da dramatik hale getirmekteydi (Arunova,2012: 12-13). ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle birlikte bütün bu süreç daha çetrefilli bir karakter almaya başlamıştı. Bu bağlamda ŞİÖ'yü ortaya çıkaran bölgesel dinamiklerin güvenlik odaklı bir perspektifte geliştiğini vurgulamakta fayda vardır.

ŞİÖ üyelerinin Afganistan işgaline karşı tutumu benzerlik göstermemekteydi. Bölge ülkelerinin Amerikan işgaline dair belli inançları ve beklentileri vardı. ABD liderliğindeki askeri müdahalenin, Afganistan merkezli güvenlik tehditlerini azaltacağı ihtimali söz konusu inanç ve beklentinin temelini oluşturmaktaydı. Örneğin, İslam Kerimov liderliğindeki Özbekistan ABD'ye lojistik destek sağlamıştır. Bu çerçevede Khanabad hava üssünü ABD'ye tahsis etmiş ve son kertede ABD işgalinin terör tehdidini ortadan kaldıracığını düşünmüştür. Bu politika değişikliği Afganistan merkezli güvenlik ve terör tehditlerinin boyutunu gözler önüne sermekteydi. Orta Asya'da İslami bir rejim kurmaya çalışan ve bu bağlamda Kerimov'u devirmeyi hedefleyen Afganistan'da konuşlanmış Özbekistan İslami Hareketi (IMU) ve Özbekistan'daki Hizb ut-Tahrir örgütünün faaliyetleri buna açık bir örnek teşkil etmekteydi. Hizb ut-Tahrir örgütü rejim karşıtı görüşleriyle, IMU ise terör ve şiddet yoluyla güvenlik sorunu oluşturmaktaydılar. 2004'te Taşkent'te gerçekleşen terör olaylarını IMU üstlenmişti (Fedorov,2012:96). Tacikistan ise hem güvenlik nedeniyle hem de Afganistan kaynaklı uluslararası uyuşturucu trafiğinden en fazla etkilenen ülke konumundadır. Bu bağlamda bölge ülkeleri ABD'nin Afganistan'a müdahalesine kendi menfaatleri doğrultusunda değerlendirmeyi öncelemektedirler.

ŞİÖ'nün Afganistan sorunu bağlamındaki güvenlik endişelerini aşağıdaki şekilde kategorize etmek mümkündür (Lukin,2011:83-84):

- Taliban'ın gücünü pekiştirmesine paralel olarak, Orta Asya'daki ayrılıkçılık, terörizm ve dini aşırılık tehdidini artırması
- Afganistan'da terörist saldırıların sayısının hızlı bir biçimde yükselmesi
- Uyuşturucu üretiminin ve kaçakçılığının artması
- NATO'nun Afganistan'daki varlığına ve eylemlerine yönelik liderler ve halk arasında yükselen memnuniyetsizlik eğilimi
- ABD'nin Afganistan işgalinin getirdiği yeni güvenlik zorlukları

2005'te oluşturulan ŞİÖ-Afganistan Temas Grubu sorunun çözümünde üye devletlerin aktif rol oynama isteklerini gözler önüne sermekteydi. 2006'dan bu yana yürütülen ortak terörle mücadele tatbikatları, bölgesel güvenliğin sağlanmasında önemli bir araç haline geldi (Tarakanova,2016:105).

2009'da Moskova'da Afganistan konulu ŞİÖ konferansının yapılması müzakere sürecini hızlandırmıştır (Lukin,2011:84) 2012'de Afganistan'a ŞİÖ'de gözlemci üye statüsünün verilmesiyle işbirliği süreci yeni bir aşama kaydetmiştir.

ŞİÖ-Afganistan Temas Grubu ve 2009'daki ŞİÖ konferansı, 2017 yılında ortaya çıkan Moskova istişare formatının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. 2017'de Moskova'da Rusya, Afganistan, Çin, Pakistan, İran ve Hindistan temsilcilerinin katılımıyla gerçekleştirilen istişarelerin ardından, bahsi geçen format oluşturulmuştur. Moskova'daki toplantıda Orta Asya ülkelerinin de bu formata dâhil edilmesi kararlaştırılmıştır (Tass,2023).

Afgan sorununun çözümüne yönelik Moskova formatının ilk toplantısı 14 Nisan 2017 tarihinde 11 ülkenin (Rusya, Afganistan, Çin, Pakistan, İran, Hindistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan) Dışişleri Bakan Yardımcıları ve Özel Temsilcilerinin katılımıyla gerçekleşmiştir. Toplantıya davet edilen Amerikan temsilciler, yeni ABD yönetiminin o dönemde Afganistan'a yönelik bir eylem stratejisinin bulunmamasını gerekçe göstererek katılmaktan kaçınmışlardır. Moskova formatının temel amacı Afganistan'daki ulusal uzlaşma sürecini ve bu ülkede barışın erken tesisini teşvik etmektir (Tass,2023).

27 Mart 2018'de Taşkent'te gerçekleştirilen Afganistan konulu uluslararası güvenlik konferansı, bölge devletlerini ve Afgan sorununun çözümüne ilgi duyan devletlerin liderlerini bir araya getirmiştir Özbekistan lideri Shavkat Mirziyoyev konferansta yaptığı konuşmasında, Afganistan'da giderek artan terörist grupların varlığına ve uyuşturucu kaçakçılığına özellikle dikkat çekmiştir (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti).

2018'de Moskova'da yapılan toplantıya ABD temsilcileri de katılım gösterdiler. Aynı zamanda Taliban da Moskova'daki toplantıya bir heyet gönderdi. Bu bağlamda Taliban'ın Doha'daki siyasi ofisinden Şer Muhammed Abbas Stanakazai liderliğindeki bir heyet, ilk kez bu seviyedeki uluslararası bir toplantıya katılarak müzakerelerde yer almış oldu. Toplantının ana konusu, Afganistan'daki durumu istikrara kavuşturmak için ülke içerisinde barış sağlamak adına doğrudan diyalog mekanizmalarının başlatılmasıydı (Tass,2023).

2018'de ŞİÖ'nün güvenlik alanındaki yasal çerçevesi yeni belgelerle desteklendi ve güçlendirildi. Bu kapsamda ilk olarak üye devletlerin 2019-2021 Terörizm,

Ayrılıkçılık ve Aşırıçılıkla Mücadelede İşbirliği Programı kabul edildi. İkinci olarak ise 2018-2023 Uyuşturucuyla Mücadele Programı üye devletlerce onaylandı (Garbuzarova,2021:428-429).

Khan'ın da belirttiği üzere, 2020'de ABD liderliğindeki koalisyon güçlerinin Afganistan'dan çekilmesi ve Taliban'ın gücünü yeniden pekiştirmesi, ŞİÖ üyesi bölge devletleri için yeni güvenlik sınamalarını ve endişelerini beraberinde getirmiştir (Khan v.d.,2023:87). Ağustos 2021'de Afganistan'da yaşanan rejim değişikliği ve Taliban'ın yönetimi ele geçirmesi, ŞİÖ'yü sorunun doğrudan çözümüne yönelik çalışmaları yoğunlaştırmaya sevk etmiştir (Garbuzarova,2021:429). ABD liderliğindeki koalisyon güçleri barışı sağlamayı başaramamıştı. ŞİÖ Afganistan'da barış ve istikrarın yeniden tesis edilmesi için alternatif bir platform olarak görülmektedir. Bu çerçevede ABD'nin Afganistan'da bıraktığı boşluğun ŞİÖ üyelerinin işbirliğiyle doldurulması gerekmektedir (Khan v.d.,2023:87). Ancak söz konusu boşluğun doldurulmasıyla ilgili belirsizlikler mevcuttur. Bu noktada temel eksiklik ŞİÖ'nün birleşik bir askeri gücünün ve kurumsal mekanizmaların olmamasıdır. Aynı zamanda üye devletlerin Afganistan'a yönelik farklı yaklaşımları ortak bir politikanın hayata geçirilmesini sınırlamaktadır. ŞİÖ'nün Afganistan politikasındaki temel eksiklik ise finansal kaynaklarının yetersizliğidir (Khan v.d., 92-93).

ŞİÖ'nün bölgesel politikalarına yön veren bir başka öncelikli konu ise enerji güvenliğidir. ŞİÖ üyeleri arasındaki enerji işbirliği, çok taraflı etkileşimin çok önemli ve aynı zamanda sorunlu bir bileşenidir. ŞİÖ, dünyanın en büyük enerji tedarikçilerini ve tüketicilerini bir araya getirmektedir. Aynı zamanda transit öneme ve kabiliyete sahip ülkelere de örgüt içerisinde yer almaktadır (Shevelyova,2014:168). Bu bağlamda geniş Avrasya coğrafyasının ayrılmaz bir parçası olan ŞİÖ için enerji güvenliği her zaman öncelikli alanlardan birisi olmuştur. Başlangıçta ŞİÖ üyesi ülkelerin enerjiye olan ilgisi tamamen ekonomik ve bölgesel enerji güvenliği ekseninde şekillenmekteydi. 2005'ten sonra ise ŞİÖ üyeleri petrol ve gaz sektörü, yeni hidrokarbon rezervlerinin araştırılması ve su kaynaklarının paylaşımı da dâhil ortak enerji projelerine özel önem vermeye başlamışlardır (Pechisheva,2022:154).

ŞİÖ'nün coğrafi ve jeolojik olarak enerji haritasındaki yeri üç ana bölgesel odak noktası çerçevesinde tanımlanmaktadır (Zeleneva ve Vlasov,2012:151-152):

- Orta Asya ülkeleri diğer gelişmiş enerji sektörleri olmaksızın petrol ve doğal gaz ihracatçılarıdır
- Çin'in hedefi bölge kaynaklarına erişmektir. Bu çerçevede en son teknolojilerin taşıyıcısı ve petrol ürünlerinin en büyük ithalatçısıdır
- Rusya enerji kaynakları ihracatçısı, teknoloji taşıyıcısı ve bölgede jeostratejik çıkarları olan ve bu bağlamda Orta Asya'daki transit yollarını kontrol eden ülke konumundadır.

2006'da Rusya Devlet Başkanı Putin tarafından ileri sürülen *Şanghay Enerji Kulübü* platformu enerji, enerji güvenliği ve sürdürülebilir ekonomik kalkınma alanında bölgesel ve uluslararası işbirliğinin geliştirilmesini amaçlamaktaydı. 2013'te aralarında Rusya ve Çin'in bulunduğu bir dizi ŞİÖ üyesi ülke, enerji kulübünün oluşturulmasına ilişkin bir mutabakat anlaşması imzalamışlardır. Söz konusu enerji kulübünün kararları bağlayıcı olmasa da özellikle belli başlı üye devletlerin enerji politikalarında önemli bir yer tutması

muhtemeldir. Bu kapsamda özellikle enerji yolları konusunda Rusya ve Çin'in politikalarının koordine edilmesi önem arz etmektedir. Çünkü iki ülkenin enerji yollarının kontrolü konusunda farklı jeostratejik öncelikleri vardır. Çin, ŞİÖ sayesinde bölgesel enerji projelerinde daha aktif bir rol oynamaktadır.

Çin'in sahip olduğu devasa ekonomik potansiyel ve cazibe, Orta Asya ülkeleriyle Rusya'yı denklem dışı bırakan bir ortak enerji politikası oluşturmaya olanak tanımaktadır. ŞİÖ'nün kuruluşundan sonraki ilk on yıl içerisinde Çin, Orta Asya ile enerji ortaklığı kurmak için geniş kapsamlı çalışmalar yürütmüştü. Bu dönemde ekonomik sorunlar yaşayan Orta Asya ülkeleri kendilerine gerçek yatırımlar, projeler ve fırsatlar sunan Çin ile işbirliğini daha çok öncelemeye başlamışlardır. Bu durum Rusya'nın jeostratejik bölgesel çıkarlarıyla örtüşmemekteydi. Böylece yalnızca ŞİÖ'nün değil, aynı zamanda Avrasya Ekonomik Birliği ve KGAÖ'nün de verimli işleyişi tehdit altına girmekteydi. ABD gibi dış etkenin varlığı bu tehdidin daha artmasına neden olmaktadır (Zeleneva ve Vlasov,2012:152)

Rusya'nın *Tek Kuşak Tek Yol* projesini bir fırsat penceresi olarak görmeye başlamasıyla bu durum birazda olsa değişime uğramıştır. Rusya, projedeki ekonomik potansiyeli kendi lehine çevirmeyi ve böylece Asya yönelimli politikalara öncelemeyi tercih etmiştir. Bu politik tercih yapılmasında, 2014 sonrası Batı ile yaşanan siyasi çatışmanın da önemli rolü olduğunun altı çizilmelidir. Bununla birlikte, bu politik tercih Asya merkezli bir ekonomik fırsatlar silsilesinin ortaya çıkmasına bağlı olarak gelişim göstermiştir.

ŞİÖ ülkeleri arasındaki enerji işbirliğinin çok taraflı formatı, jeoekonomik ve jeopolitik önem arz ederken, diğer taraftan ise lojistik etkenler ve enerji fiyatlandırma mekanizmasıyla ilgili bazı riskleri beraberinde getirmektedir. Son yıllarda küresel enerji işbirliğinde yeni bir eğilim ortaya çıkmaktadır. Söz konusu eğilim tüketim merkezinin "doğuya doğru genişlediğini" gözler önüne sermektedir (Romanova ve Pechishceva,2022). Bu bağlamda özellikle Çin ve Hindistan enerji tüketiminin merkezleri haline gelmektedirler. Bu durum ŞİÖ üyesi ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı artırmaktadır. Çünkü ŞİÖ bünyesinde hem büyük enerji üreten ülkeler (Rusya, Kazakistan, Özbekistan) hem de enerji tüketen ülkeler (Çin, Hindistan, Pakistan) bulunmaktadır (Romanova ve Pechisheva,2022)

Petrol rezervleri bakımından önde gelen ŞİÖ üyesi ülkeler arasında İran ve Rusya özellikle ön plana çıkmaktadır. İran, dünya rezervlerinin %9'undan fazlasına, Rusya ise %6'dan fazlasına sahiptir. Kazakistan ve Çin, dünya petrol rezervlerinin sırasıyla %1,7 ve %1,5'na sahiptir. ŞİÖ üyesi ülkelere yalnızca Rusya, Kazakistan ve İran ek petrol ithalatı yapmadan kendi tüketim ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir (Khalova ve İlleritskiy,2023:5). Petrolün yanı sıra ŞİÖ üyesi ülkeler önemli miktarda doğal gaz rezervine sahiptir. Dünya rezervlerinin neredeyse beşte birine sahip Rusya ve %17'den fazla paya sahip olan İran, bu alanda lider ülke konumundadırlar. Çin yaklaşık %4,5, Kazakistan ise yaklaşık %1,2'lik bir paya sahiptir. Doğal gaz fazlası dengesi yalnızca Rusya, İran, Özbekistan ve Kazakistan için geçerlidir, diğer ŞİÖ ülkeleri ise değişen derecelerde doğal gaz ithalatına bağımlıdırlar (Khalova ve İlleritskiy,2023:5-6).

ŞİÖ coğrafyası aynı zamanda sahip olduğu kömür yataklarıyla da enerji haritasında öncül bir yer tutmaktadır. Çin, Hindistan ve Kazakistan'ın yanı sıra Rusya'nın bazı bölgeleri

için kömür, termik enerji endüstrisindeki ana yakıt olarak önemini sürdürmektedir (Khalova ve İlleritskiy,2023:6).

Rusya son yıllarda Afganistan'ın enerji açısından sahip olduğu ulaşım potansiyelini kullanmayı hedefleyen politikalar geliştirmektedir. Bu çerçevede Rusya Devlet Başkanı Putin'in ŞİÖ Özel Temsilcisi Bahtiyar Hokimov, Afganistan'ın tüm ortak projelere dâhil olması gerektiğinin altını çizmektedir. Hokimova'a göre, Afganistan'ın katılımı olmadan ne ulaşım bağlantısının ne de büyük enerji projelerinin geliştirilmesi mümkün değildir. (Ria,2023).

Rusya ve Çin için gelecek vadeden en önemli proje Sibiryaya Gücü-2 doğal gaz boru hattı ve onun devamı olan *Soyuz Vostok* projeleridir. Bu projenin Rusya'dan Moğolistan üzerinden Çin'e kadar sürmesi beklenmektedir. Projenin tahmini kapasitesi yıllık 50 milyar m³ olarak belirtilmektedir. Projenin 2023 yılında fizibilite çalışması tamamlanmıştır. Ana gaz boru hattının projelendirilmesine ise devam edilmektedir (Khalova ve İlleritskiy,2023:8).

Rusya sadece Çin ile değil, aynı zamanda önemli tüketim potansiyeli olan Pakistan ve Hindistan ile de ortak enerji projeleri gerçekleştirmektedir. 2015 yılında Rusya ve Pakistan, *Pakistan Akımı* projesinin inşasına ilişkin anlaşma imzalamışlardır. Ancak projeye katılması beklenen Rus şirketlerine yönelik Batı yatırımları nedeniyle bu süreç ertelenmişti. 2021'de anlaşma güncellenmiş ve böylece boru hattının inşası tekrar gündeme getirilmiştir (Kommersant,2023).

Pakistan Akımının, 2017'de ileri sürülen ve en büyük gaz boru hattı projelerinden biri olan Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Boru Hattına (TAPI) entegre edilmesi düşünülmektedir. TAPI ve *Pakistan Akımı* projesinin hayata geçirilmesiyle Türkmenistan'dan Pakistan'a doğal gaz tedariki sağlanacaktır. Ayrıca, İran'dan Pakistan ve Hindistan'a doğal gaz tedarik etme olanakları ve seçenekleri konusunda değerlendirmeler sürdürülmektedir. Söz konusu projelerin başarıyla uygulanması halinde, Rusya ve Orta Asya'dan bu bölgelere gaz tedarikinin toplam hacmi yıllık 50 milyar m³ aşabilmektedir. Rus gazının Çin'e ve Güney Asya ülkelerine arzının artırılması, Avrupa gaz pazarının tahrip edilmesinin olumsuz sonuçlarının telafi edilmesine yardımcı olacağı öngörülmektedir (Khalova ve İlleritskiy,2023:8).

Afganistan merkezli güvenlik tehditlerinin bertaraf edilmesi ve enerji politikalarındaki yeni işbirliği mekanizmaları ŞİÖ'nün bölgesel saygınlığını artırmıştır. Özellikle Afganistan'ın bölgesel ekonomik projelere dâhil edilme arzusu öngörülebilir bir güvenlik atmosferinin oluşumuna katkı sunmaktadır. Bu bağlamda bölgesel güvenlik politikalarının koordine etme potansiyeli ve bu süreci ekonomik işbirliği ile pekiştirme ısrarı, ŞİÖ'nün orta ve uzun vadede etkin bir bölgesel ortaklığa dönüşmesini kolaylaştıran etkenlerin başında gelmektedir.

ŞİÖ kuruluşundan itibaren kendisini büyük ölçüde ekonomik temelli bir örgüt olarak tanımlamaktaydı. Bununla birlikte örgütün gelişimine yön veren dinamikler, bölgesel güvenliği doğrudan ilgilendiren kapsayıcı mekanizmaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. ŞİÖ yetkilileri her ne kadar güvenlik odaklı bir yaklaşıma sahip olmadıklarını vurgulasalar da ŞİÖ coğrafyasına yakın alanlarda var olan çatışmaların boyutları ve parametreleri, örgütün bölgesel bir güvenlik perspektifine sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Ancak bu güvenlik perspektifinin askeri bir bloğa dönüşmesinin

önünde ciddi engeller de söz konusudur. Üye devletlerin sahip olduğu öncelikler ve ittifaklar bu bağlamda belirleyicilik ihtiva etmektedir. Örneğin Pakistan'ın ABD ile tarihsel olarak süregelen bir ittifak mekanizması mevcuttur. Aynı zamanda Hindistan gibi aktörler de stratejik otonomi çerçevesinde ŞİÖ'yü güvenlik bağlamında bir denge unsuru olarak ele almaktadırlar. Hindistan ve Pakistan arasında var olan sorunlar, ayrıca Çin ve Hindistan arasındaki karşılıklı güvensizlikler ŞİÖ'nün kapsamlı bir güvenlik mekanizmasına dönüşmesini büyük ölçüde engelleyen etkenlerin başında gelmektedir.

Bununla birlikte 2022'de başlayan Ukrayna Savaşı sonrasında Rusya ve Çin arasındaki stratejik yakınlaşma, Hindistan'ın savaşa olan bakışı ve genel anlamda küresel güneyin Rusya'nın yanında yer alması ŞİÖ'nün önemini artırmakta ve "alternatif" mekanizmaların işlevsel bir çerçeve kazanmasına olanak tanımaktadır. Kuşkusuz bu noktada uluslararası sistemdeki dönüşüm ve çok kutupluluğa geçişte yaşanan kavramsal tartışmalar da önem arz etmektedir. Geleneksel ittifakların esneklik kazanması yeni sınamaları ve aynı zamanda fırsatları beraberinde getirmektedir.

Çok Kutupluluk ve ŞİÖ'nün Öncelikleri

Uluslararası İlişkilerde yaşanan yeni gelişmeler ve bu gelişmelerin ortaya çıkardığı dinamikler, son dönemde ilgili literatürün ana tartışma konusudur. Uluslararası sistemin giderek çok kutupluluğa doğru evrildiğini ve böylece yeni bir dünya düzeninin ortaya çıkmakta olduğunu savunanların sayısı giderek artmaktadır. Devletlerin dış politika davranış şekilleri üzerinde azımsanmayacak bir etkiye sahip olan sistem tartışmaları bu bakımdan ehemmiyet arz etmektedir. Degterev ve Timashev'in vurguladığı gibi, çok kutupluluk kavramı ve olası uygulaması, rakipleri zayıflatma ve müttefikleri son derece bağımlı hale getirme hedefini güden ittifakların oluşumu için sınırsız bir alan sağlamaktadır (Degterev ve Timashev,2019:58).

"1945'e dek ulus-devlet sistemi çok kutupluydu ve hep beş veya daha fazla güce sahipti. Uluslararası politikanın yapısı modern tarihin tamamında yalnızca bir kere değişmiştir." (Waltz,2015:204). 1945'ten 1991'e kadar devam eden iki kutuplu sistem bu bağlamda dünyanın ilk kez test ettiği çok boyutlu ve katmanlı bir sistemsel dönüşümdü.

Çok kutupluluk kavramı, 1960'larda iki kutuplu bloğa karşı bağımsız bir duruş sergileyen "üçüncü dünya" ülkelerinin ortaya çıkışıyla literatüre girmiştir (Degterev ve Timashev,2019:49). 1990'ların sonlarından itibaren çok kutupluluk kavramı dünya ölçeğinde önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle Rusya ve Çin, çok kutupluluk kavramı üzerinde mutabakata varmış ve daha sonra neredeyse bütün ortak deklarasyonlarında, açıklamalarında bu kavrama yer vermiş veya değinmişlerdir (Turner,2009:159).

Çok kutupluluğa geçiş sürecinde geleneksel büyük güçlerle yükselen güçler arasında bir nevi yeni bir dinamik denge kurulmaktadır. Bu noktada ŞİÖ, hem Rusya gibi geleneksel büyük gücü hem de Çin ve Hindistan gibi yükselen güçleri bir araya getiren çok katmanlı bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır.

ŞİÖ, kuruluşundan bu yana yavaş fakat istikrarlı bir şekilde faaliyetlerini, kurumsal yapısını ve genel varlığını genişletmiştir. Böylece ABD ve uluslararası sistem açısından potansiyel stratejik etkileri olan bir bölgesel kuruma dönüşmüştür (McClellan,2013:34). ŞİÖ'nün iki başat gücü olan Çin ve Rusya arasındaki rasyonel işbirliğini, daha çok Amerikan hegemonyasına yönelik kaygılar belirlemiştir (Li v.d.,2020:190). Bu bağlamda

Soğuk Savaş sonrası ABD'nin politikaları, Çin ve Rusya'yı işbirliklerini ilerletmeye ve stratejik ortak olmaya yönelmiştir (Ünaldılar Kocamaz,2019:140).

“Çin Devlet Başkanı Şi Jinping'in 2013 yılındaki Kazakistan ziyareti esnasında açıkladığı Kuşak-Yol Projesi'nin çok kutupluluk bağlamında mühim bir etki yarattığı düşünüldüğünde, 2013 senesinden itibaren ŞİÖ'nün uluslararası politikada üstleneceği rolün de daha fazla merak edilmeye başlandığı ifade edilebilir” (Erol ve Başaran,2021:405). Çin'in son kırk yıldaki muazzam ekonomik gelişimi, bu ülkenin büyük güçler politikasındaki rolünü tayin eden başlıca etkidir. Tek kutuplu uluslararası sistem Çin'in büyük bir güç olmasını engellemektedir. Tek Kuşak Tek Yol projesi ve Asya Altyapı Yatırım Bankası gibi girişimler sonrası, ŞİÖ içerisindeki Rusya-Çin merkezli fikir ayrılıkları artık eskisi gibi önem arz etmemektedir (Mursaliev,2021:8).

ABD'nin kendisinin doğru bulduğu dünya düzeni fikrini dayatması, büyük umutlarla oluşturulan uluslararası örgütlerin rolünü kısıtlamaktadır. Bu noktada ŞİÖ gibi bölgesel mekanizmalar giderek daha önemli hale gelmektedir (Torin,2023:1). 2021'de İran'ın ŞİÖ'ye üye olmasıyla örgüt Orta Doğu'daki varlığını pekiştirmiştir. İran'ın üyeliği özellikle ekonomik açıdan büyük fırsatları beraberinde getirmektedir.

Çin örgütün ekonomik potansiyeline çok kutuplu bir uluslararası sisteme geçiş sürecinde daha çok önem vermektedir. 2014'ten sonra Rusya'nın da ortak ekonomik projelere daha fazla ilgi duyduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Çin ve Rusya'nın ŞİÖ'nün dünya siyasi haritasındaki konumuyla ilgili bir uzlaşmaya vardığı gözlemlenmektedir. ŞİÖ ülkeleri Tek Kuşak Tek Yol girişimiyle ekonomik ortaklıklarını ilerletmişlerdir. Ayrıca Rusya ve Çin, Kutup İpek Yolu'nun oluşturulması ve Arktik bölgesinde ortak hareket etme konularını farklı platformlarda tartışmaktadırlar. 2022'nin sonunda Rusya ile Çin arasındaki ticaret hacmi 185 milyar dolara ulaşmıştır. ŞİÖ ülkeleriyle olan ticaret hacmi ise 260 milyar dolara yükselmiştir (Shaipova,2023).

Ukrayna Savaşı sonrası özellikle Rusya ve Çin arasındaki askeri işbirliğinin giderek ivme kazandığı gözlemlenmektedir. 2022 yılının sonlarına doğru Rusya, ŞİÖ üyesi devletlerin savunma bakanlıkları arasında hızlı bilgi akışının düzenlenmesine ilişkin bir anlaşma taslağı hazırlamıştır. Nisan 2023'te ise Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu ve Çin Savunma Bakanı Li Shangfu, Pekin'de düzenlenen ŞİÖ üyesi savunma bakanları zirvesinde karşılıklı çıkarları ilgilendiren konuları görüşmüşlerdir (Shaipova,2023). Zirve'de Şoygu, çok kutuplu yeni bir dünyanın oluşum sürecinde köklü, dinamik ve geri dönüşü olmayan değişikliklerin yaşandığına dikkat çekmiştir. Şoygu'ya göre, kolektif Batı bu sürece karşı aktif olarak direnmektedir (Kretsyl,2023).

4 Temmuz 2023 tarihinde imzalanan Yeni Delhi Deklarasyonu ŞİÖ'nün çok kutupluluğa ve aynı zamanda gelecek perspektifine ilişkin birçok muhtevayı barındırmaktadır. Söz konusu deklarasyonda aşağıdaki konularda mutabık kalınmıştır (Tass,2023):

- ŞİÖ üyesi devletler örgütün başka ülkelere karşı bir platform olmadığını ve geniş işbirliğine açık olduğunu teyit etmekteydiler
- ŞİÖ, ülkelerin kendi kalkınma yollarını bağımsız ve demokratik olarak seçme haklarına saygıyı öncelemektedir
- ŞİÖ ülkeleri demokratik ve tarafsız Afganistan'ı oluşumunu desteklediklerini beyan etmişlerdir

- ŞİÖ ülkeleri ulusal dijital teknolojilerin entegrasyonunu desteklemektedirler
- ŞİÖ ülkeleri tek taraflı ekonomik yaptırımların uluslararası hukuka aykırı olduğuna inanmaktadırlar
- ŞİÖ, ülkeler arasındaki ödemelerde ulusal para birimlerinin payının artırılmasını savunmaktadır
- ŞİÖ, yeni üyelerin katılımını kolaylaştıracak mekanizmalar geliştirileceğini ve uluslararası yapılarla etkileşimin teşvik edileceğini vurgulamaktadır.

Çok kutupluluğun en önemli konularından olan ulusal para birimlerinin rolünün yükseltilmesi Yeni Delhi Deklarasyonu'nda özellikle üzerinde durulan hususlardandı. Ayrıca tek taraflı ekonomik yaptırımlar yoluyla devletler sistemindeki işleyişin bloke edilmesinin birçok soruna yol açtığı gerçeğinin altı çizilmiştir.

ŞİÖ'nün temel *askeri, siyasi, demografik, coğrafi, ekonomik ve enerji* kapasitesini aşağıdaki belirtmek mümkündür (Khalova ve İlleritskiy,2023):

- ŞİÖ üyesi dört ülke (Rusya, Çin, Hindistan, Pakistan) nükleer güç statüsüne sahip ülkelerdir. ŞİÖ üyesi ülkelerin silahlı kuvvetlerinin toplam asker sayısı 15 milyondan fazladır
- ŞİÖ'nün iki önemli gücü olan Rusya ve Çin, BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeleridir
- ŞİÖ ülkelerinin nüfusu dünya nüfusunun %40'tan fazlasını oluşturmaktadır
- ŞİÖ üyelerinin yüzölçümleri dünyanın dörtte birini oluşturmaktadır
- ŞİÖ ülkelerinin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'sı dünya GSYH'sinin %30nu oluşturmaktadır
- ŞİÖ üyesi ülkeler dünya petrolünün 1/5'ne, doğal gazın yarısına, kömür rezervlerinin 2/5'ne, uranyum yataklarının 1/4'ne sahiptir.

ŞİÖ kendisini bölgesel bir örgüt olarak tanımlasa da özellikle 2022'den itibaren uluslararası politikada yaşanan paradigma değişiklikleri, ŞİÖ'nün bir küresel aktöre dönüşmesini hızlandırmaktadır. Bu bağlamda ŞİÖ çok kutupluluğa geçişte belirleyici ve yönlendirici bir etkiye sahiptir. ŞİÖ'nün askeri, siyasi, demografik, coğrafi, ekonomik ve enerji bağlamlardaki kapasitesi ve geniş potansiyeli, örgütün çok kutupluluğa geçiş sürecinde etkin bir mekanizma olarak önemini katlamaktadır. Ekonomik işbirliğinin sağladığı olanakları kullanan ŞİÖ, güvenlik odaklı yaklaşımları da konsolide etmeye başlamıştır. Yeni Delhi Deklarasyonu, ŞİÖ'nün çok kutuplu söylemi ve tasavvuru benimsediğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Sonuç

ŞİÖ, öncelikli olarak sınır bölgelerinde güven artırıcı eylemleri pekiştirmek için oluşturulan bölgesel bir örgütlenme olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı zamanda bölgesel güvenliğin ayrılmaz bir parçası olarak terörizm tehditleriyle mücadele örgütün oluşmasında belirleyici bir rol oynamıştır. SSCB'nin dağılmasının ardından, bölgede ortaya çıkan güvenlik boşluğunun bir şekilde doldurulması gerekmektedir. Bu bağlamda bölgesel bütünleşmenin temel amacı eski Sovyet Cumhuriyetleriyle Çin sınırında istikrarın sağlanmasıydı. ŞİÖ, esasında söz konusu güvenlik boşluğunu doldurmaya yönelik acil adımların atıldığı bir platforma haline gelmiştir.

ŞİÖ'nün bir başka önceliği ise ekonomik işbirliği mekanizmalarının oluşturulmasıydı. 90'lı yıllardaki bölgedeki ekonomik durum göz önüne alındığında, bu işbirliği mekanizmalarına en az güvenlik alanındaki koordinasyon kadar ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu çerçevede ŞİÖ, kuruluşundan itibaren ekonomik perspektifteki kurumsallaşmayı öncelikli olarak görmekteydi.

ŞİÖ'nün 2017'de Hindistan ve Pakistan yönündeki genişlemesi örgütün coğrafi kapsamını ve potansiyelini daha da artırmıştır. Bu iki ülkenin yanı sıra 2021'de İran'ın da örgüte katılımıyla, ŞİÖ hem Güney Asya'da hem de Orta Doğu'da önemli bir aktör haline gelmiştir. 2024 yılı itibariyle, gözlemci statüsünde olan Belarus'un ŞİÖ'ye tam üye olması beklenmektedir. Bu durumda ŞİÖ, Doğu Avrupa bölgesinde de varlığını gösterecektir.

ŞİÖ'nün bölgesel güvenlik politikalarındaki dönüşümün çıkış noktası Afganistan merkezli tehditlerin daha belirgin hale gelmesiydi. 2020'de ABD öncülüğündeki güçlerin Afganistan'dan çekilmesiyle, daha somut ve öngörülebilir bir güvenlik mekanizmasının hayata geçirilmesi birincil amaç olarak görülmeye başlanmıştır. Ekonomik bağlamda ise Çin'in Tek Kuşak Tek Yol projesi ve bu projeye bağlantılı olarak geliştirilen yeni girişimler, ŞİÖ'nün sadece bölgesel değil, aynı zamanda uluslararası bir nitelik ihtiva etmesine olanak tanımıştır.

Esasında ŞİÖ, Tek Kuşak Tek Yol projesiyle çok kutuplu söylemin iktisadi boyutlarını temsil eden bir niteliğe kavuşmuştur. Ukrayna savaşı ile birlikte ise çok kutupluluk örgütün siyasi hedefleri ve kabiliyetleri açısından temel kavramlardan birisi haline gelmiştir. Bu bağlamda ŞİÖ'nün Batı merkezli uluslararası sisteme bir alternatif oluşturmak için yeterli kaynaklara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte üye devletler arasındaki yaklaşım farklılıklarının bu noktada kısıtlayıcı bir işlev üstlenme potansiyelinin de altını çizmekte fayda vardır.

Kaynaklar

Arunova, M. (2012). *SHOS i Afganskaya Problema*. Moskva: Federalnoye Gosudarstvennoye Budjetnoye Uchrejdeniye Nauki İstitut Vostokovedeniya RAN İstitut Blijnego Vostoka.

Cherniyayeva, S., & Juravlyova, E. (2022). Roly SHOS v kontekste "Afganskoy problemy". *Postsovetskiye İssledovaniya*, 5(5), 531-544.

Degterev, D., & Timashev, G. (2019). Kontseptsiya mnogopolyarnosty v zapadnom, rossiyskom i kitayskom akademicheskome diskurse. *Mejdunarodniye otnosheniya*, 4, 48-60.

Dovgan, E. (2012). İstoriya razvitiya, status i osnovniye napravleniya deyatelnosty SHOS. In A. Rozanov (Ed.), *Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva i problemy bezopastnosty Evrazii* (pp. 105-118). Minsk-Almaty-Jeneva: Jenevskiy Chentr po demokraticheskomu kontroly nad voorujennimi silami, Obshestvennoye obyedineniye Chentr izhuceniya vneshney politiki i bezopastnosty, Fakultet mejdunarodnih otnosheniyii Belarusskogo gosudarstvennogo universiteta.

Erol, M. S., & Başaran, D. (2021). Afgan Sorunu Bağlamında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ortadoğu Açılımı. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 402-432.

- Fany, S., & Kondakova, K. (2022). Kontseptualniye osnovy deyatelnosti NATO i SHOS i ih voplosheniye v rabote organizatsiyii. *Vestnik Mejdunarodnih Organizatsiyii*, 17(4), 124-147.
- Fedorov, Y. (2012). Uzbekistan: Nestabilniy Faktor Stablnosti. *İndeks Bezopasnosti*, 18(3-4), 85-106.
- Garbuzarova, E. (2021). Roly SHOS v protsesse neytralizatsiyii regionalinih vyzovov i ugroz. *Problemy Postsovetskogo Prostranstva*, 8(4), 425-436.
- Haas, M., & Putten, F. P. (2007). The Shanghai Cooperation Organisation: Towards a full-grown security alliance?. In M. de Haas (Ed.), *The Hague: Netherlands Institute of International Relations Clingendael*.
- Kaşıkçı, T. (2022). Devletlerarası İlişkilerde Kurumsallaşma Örneği Olarak Şanghay İşbirliği Örgütü. *Gazi Akademik Bakış*, 16(31), 303-326.
- Kaya, R. (2019). Orta Asya ‘Bölgesel Güvenlik Kompleksi’ ve Şangay İşbirliği Örgütü. *International Journal of Political Science & Urban Studies • Uluslararası Siyaset Bilimi ve Kentsel Araştırmalar Dergisi*, 7, Özel Sayı1, 53-71.
- Khalova, Q., & Illeritskiy, N. (2023). Energeticheskaya Geopolitika i transformatsiya SHOS: ot Chentralnoy Aziyii k Evraziyii i mnogopolyarnomu miru. *Energeticheskaya Politika Obshestvenno-Delovoy Nauchniy Jurnal*. Retrieved from <https://energypolicy.ru/energeticheskaya-geopolitika-i-transformacziya-shos-ot-czentralnoj-azii-k-evraziy-i-mnogopolyarnomu-miru/regiony/2023/12/21/>
- Khan, H. U., Shah, M. F., & Khan, M. I. (2023). Shanghai Cooperation Organisation and Afghanistan: Interests and Limitations. *Margalla Papers, National Defence University Pakistan*, 27(1), 82-95.
- Kommersant. (2023). Rossiya gotova podpisaty dokumenty po stroyitelstvu gazoprovoda “Pakistanskiy potok”. Retrieved from <https://www.kommersant.ru/doc/5774777>
- Konarovskiy, M. (2015). Rashireniye SHOS: vozmojnosty i problemy. *Ejegovdnik İMİ* 1(11), 105-118.
- Kretsyul, R. (2023). Vstrechnoye sblijeniye: chto obsudili ministry oborony stran SHOS. *İzvestiya*. Retrieved from <https://iz.ru/1505760/roman-kretcul/vstrechnoe-sblizhenie-chto-obsudili-ministry-oborony-stran-shos>
- Kuzovkina, T. (2016). İstoriya stanovleniya i razvitiya Shanhayskoy Organizatsiyii Sotrudnichestva. *Vestnik Moskovskogo Universiteta MVD Rossiyi*, 4, 157-159.
- Li, W., Dongchen, Z., & Kolotova, A. (2020). China and Russia in the SCO: Consensus & Divergence. *Human Affairs*, 30, 189-198.
- Lukin, A. (2011). Problemy i Perspektivy razvitiya Shanhayskoy Organizatsiyii Sotrudnichestva: mneniya ekspertov. *Vestnik MGIMO Universiteta*, 2(17), 82-88.
- McClellan, S. A. (2013). The Shanghai Cooperation Organization: Should the U.S. be Concerned?. *U.S. Army War College*, 1-34.
- Ministry of Foreign Affairs of the People’s Republic China. (2012). Deklaratsiya glav-gosudarstv-chlenov Shanhayskoy Organizatsiyii Sotrudnichestva o postroyenii regiona

dolgosrochnogo mira i sovместного protsvetaniya. Retrieved from https://www.fmprc.gov.cn/rus/wjdt/gb/201206/t20120607_858211.html

Mursaliev, A. (2021). China in the Shanghai Cooperation Organization: History of Involvement and Interests. *JOSSTT*, 1(01), 1-10.

O Shanghaykiy Organizatsiyi Sotrudnichestva. (2016). Retrieved from <https://rus.sectsc.org/20151208/16789.html>

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Afg‘oniston bo‘yicha “Tinchlik jarayoni, xavfsizlik sohasida hamkorlik va mintaqaviy sheriklik” mavzusida o‘tkazilgan xalqaro konferensiyadagi nutqi. (2018). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. Retrieved from <https://president.uz/oz/lists/view/1601>

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti. (2022). Samarkand sammiti yakunida salmokli hujjatlar typlami imzolandi. Retrieved from <https://president.uz/uz/lists/view/5544>

Pechisheva, L. (2022). Energeticheskaya bezopastnosty na prostranstve SHOS: noviyey ideyiy i podhody. Retrieved from https://web.archive.org/web/20221218040431id_/https://www.ifes-ras.ru/files/generic_files/2022_East_Asia_past_present_and_future/PECHISHCHEVA_LA_Energy_security_in_the_SCO_new_ideas_and_approaches.pdf

Rahimov, K. (2020). Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva v sisteme obespecheniya evraziyskoy regionalnoy, mejdunarodnoy i globalnoy bezopastnosty (mejdunarodno-pravovoye izmereniye). *Postsovetskiye Issledovaniya*, 3(2), 124-135.

Ria. (2023). Kabul doljen uchastovavat v proyektah SHOS, schitayet spetspredstavately Putina. Retrieved from <https://ria.ru/20230706/shos-1882494520.html>

Ria. (2023). Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva (SHOS). Retrieved from <https://ria.ru/20230704/shos-1881483355.html>

Romanova, E., & Pechisheva, L. (2022). Napravleniya i perspektivy energeticheskogo sotrudnichestva v ramkah SHOS. *Rossiyskiy Sovet po Mejdunarodnym Delam (RSMD)*. Retrieved from <https://russiancouncil.ru/blogs/rsuh/napravleniya-i-perspektivy-energeticheskogo-sotrudnichestva-v-ramkakh-/>

Shaipova, M. (2023). “Alternativa zapadnomu polyusu”: chto nuzhno znat o SHOS. *İzvestiya*. <https://iz.ru/1539052/mariia-shaipova/alternativa-zapadnomu-poiasu-chto-nuzhno-znat-o-shos>

Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva. (2023). Chasto zadavaemiye voprosy. <https://rus.sectsc.org/20231127/1167579.html>

Shevelyova, M. (2014). Energeticheskiy klub Shanhayskoy Organizatsiyi Sotrudnichestva i formirovaniye strategiyii mnogostoronnego sotrudnichestva v sfere energetiki. *Aktualniye problemy mejdunarodnih otnosheniyii i globalnogo razvitiya*, 2, 168-173.

Stekolynikova, T. (2023). İran vistupil SHOS. *RBC*. <https://www.rbc.ru/politics/04/07/2023/64a3f9e49a794764425d8329>

- Tarakanova, T. (2016). Obespecheniye regionalynoy bezopastnosty v ramkah Shanhayskoy Organizatsyyi Sotrudnichestva. *Nauka Krasnoyariya*, 6(39), 97-111.
- Tass. (2023). Strany SHOS podpisaly sovместnuyu deklaratsiyu. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/18185115>
- Tass. (2016). 15 let SHOS: istoriya i razvitiye Shanhayskoy Organizatsyyi Sotrudnichestva. <https://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/3355240>
- Tass. (2020). Gensek SHOS: Strategiya razvitiya organizatsyyi na 10 let dokazala svoyu effektivnosty. <https://tass.ru/opinions/8934359>
- Tass. (2023). Moskovskiy format konsulytatsyyi po Afganistanu. <https://ria.ru/20230929/konsultatsii-1899181206.html>
- Torin, A. (2023). Roly Shanhayskoy Organizatsyyi Sotrudnichestva v formirovaniyii novogo miroporyadka. *Jurnal Mejdunarodnaya Jizny*. <https://interaffairs.ru/news/show/43213>
- Tszyuny, Ç. (2016). Shanghayskaya Organizatsiya Sotrudnichestva kak regionalnaya organizatsiya. *St.Petersburg State Polytechnical University Journal Humanities and Social Sciences*, 1(239), 98-101.
- Turner, S. (2009). Russia, China and Multipolar World Order: The Danger in the Undefined. *Asian Perspective*, 33(1), 159-184.
- Ünalldılar Kocamaz, S. (2019). The Rise of New Powers in World Politics: Russia, China and the Shanghai Cooperation Organization. *Uluslararası İlişkiler*, 16(61), 127-141.
- Vajnov, O. (2006). İstoriya sozdaniya i osnovniye zadachi Shanhayskoy Organizatsyyi Sotrudnichestva. *Voyenno-İstoricheskiy Jurnal, Nauchniye soobsheniya i informatsiya*, 12, 44-45.
- Voronovich, V. (2007). Evolyutsiya Shanhayskoy Organizatsyyi Sotrudnichestva c kontekste formirovaniya Aziyatskoy sistemi bezopasnosty. *Jurnal Mejdunarodnogo Prava i Mejdurnarodnih Otnosheniy*, 2, 42-49.
- Waltz, K. (2015). Uluslararası Politika Teorisi. In Çınar Özen (Ed.) & Osman S. Binatlı (Trans.), *Ankara: Phoenix*.
- Xue, Y., & Magengo, B. M. (2021). Twenty Years of the Shanghai Cooperation Organization: Achievements, Challenges and Prospects. *Open Journal of Social Sciences*, 9, 184-200.
- Zeleneva, İ., & Vlasov, A. (2012). Budusheye Energeticheskogo kluba Shanhayskoy Organizatsyyi Sotrudnichestva v kontekste evraziyskoy integratsyyi. *Evraziyskaya İntegratsiya: Ekonomika, Pravo, Politika*, 12, 150-157.

Structured Abstract

The role of regional organizations is becoming more decisive due to the fundamental changes in the international system and the increasingly diverse dimensions of globalization. The Shanghai Cooperation Organization (SCO) was initially established to tackle economic and security challenges at the regional level. Later on, the SCO took on the characteristics of a political platform, having established itself as an efficient cooperation mechanism, particularly in the face of border security and terrorist threats. The possibility and ability of the SCO to establish a substitute for the international system centered around the West has given this character a more tangible framework. However, it should not be overlooked that the SCO is primarily concerned with matters related to member state economic cooperation and regional security. The extent to which the international system is formed is directly related to whether the organization turns into a military and political bloc.

The SCO was established at a summit in Shanghai in 1996, with the leaders of China, Russia, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Tajikistan taking part. During the summit, they reached an agreement on building military confidence and reducing armed forces in border regions. The emergence of the political organization known as the *Shanghai Five* was based on this agreement. In 1997, another agreement was concluded in Moscow, which focused on the mutual reduction of armed forces in the border region. These two initial agreements marked the first significant efforts towards achieving military détente in the Asia-Pacific region.

The SCO's regional prestige has been enhanced because of the elimination of security threats centered in Afghanistan and the establishment of new cooperation mechanisms in energy policies. Of particular significance is the aspiration to involve Afghanistan in regional economic ventures, which promotes the development of a stable security environment. In this regard, the SCO's capacity to coordinate regional security policies and its commitment to strengthen this through economic collaboration are influential factors that facilitate the transformation of the SCO into an effective regional partnership in the medium and long term.

Since its inception, the SCO has largely defined itself as an economic-based organization. However, the dynamics shaping the organization's development have led to the emergence of overarching mechanisms that directly concern regional security. Although SCO officials emphasize that they do not have a security-oriented approach, the dimensions and parameters of the conflicts that exist in areas close to the SCO geography clearly show that the organization has a regional security perspective. However, there are serious obstacles to the transformation of this security perspective into a military bloc. The priorities and alliances of member states are decisive in this context. For example, Pakistan has a historical alliance mechanism with the United States. At the same time, actors such as India, within the framework of strategic autonomy, consider the SCO as a balancing factor in the security context.

The problems between India and Pakistan, as well as the mutual mistrust between China and India, are among the factors that largely prevent the SCO from becoming a comprehensive security mechanism. In addition, the global dimensions of the strategic rapprochement between Russia and China in the aftermath of the Ukraine war that started

in 2022, India's view of the war, and the global south's siding with Russia in general, increase the importance of the SCO and allow "alternative" mechanisms to gain a functional framework. Undoubtedly, the transformation of the international system and the conceptual debates in the transition to multipolarity are also important at this point. The flexibility of traditional alliances brings new challenges and opportunities as well.

Although the SCO defines itself as a regional organization, the paradigm shifts in international politics, especially since 2022, accelerate its transformation into a global actor. In this context, the SCO has a decisive and guiding influence in the transition to multipolarity.

The emergence of significant threats centered around Afghanistan marked the beginning of the transformation of the SCO's regional security policies. Following the withdrawal of US-led forces from Afghanistan in 2020, there has been a focus on establishing a more concrete and predictable security mechanism. Economically speaking, China's One Belt One Road project and the new initiatives developed in connection with this project made it possible for the SCO to expand from a regional to an international scale.

In fact, the SCO now symbolizes the economic aspects of the multipolar discourse through the One Belt One Road project. The Ukraine war has further emphasized the importance of multipolarity in terms of the organization's political objectives and abilities. Therefore, it can be argued that the SCO possesses adequate resources to establish an alternative to the Western-centric global system. Nevertheless, it is worth underlining that the varying approaches of member states will be decisive in this matter.